

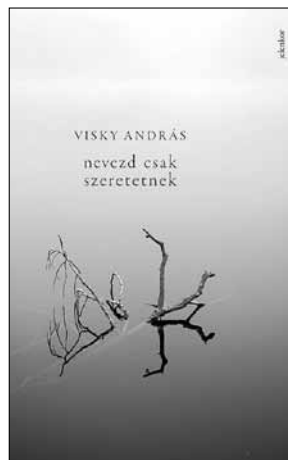
ÍRNI TOVÁBB AZ EGYETLEN KÖNYVET

Visky András: Nevezd csak szeretetnek

„Egyetlen könyvet ismerek behatóan, azaz mindennel együtt, ami és aki vagyok: a Bibliát” – kezdi a verslélegzésű fülszöveget Visky András új kötetének hátsó borítóján, a folytatásban egyszerre nyitva meg és olvastatva együtt olyan nagy kontextusokat, mint a kinyilatkoztatás könyvének és a személyes lét fragmentumainak világai. Súlyos, komoly mondat, tárgyilagos vallomás, önnön működésére vonatkozó elemi megállapítás. Mert ebben a szövegekörnyezetben nem lehet figyelmen kívül hagyni az „ismerni” (héber: jada) szó bibliai értelmezését, amelynek a „tapasztalat útján történő mély és személyes megismerés” jelentésében éppúgy benne van a bensőségesség megnyilvánulása, mint a totális feltárulkozás, a mindent megmutatás gesztusa. A hozzá („ismerek behatóan”) kifejtő magyarázó viszonyban kapcsolódó önazonosító szófordulat („azaz mindennel együtt, ami és aki vagyok”) ugyancsak a kinyilatkoztatásra irányítja a figyelmet. Nem is annyira a szöveghelyre (2Móz 3,14), sokkal inkább a benne megnyilatkozóra, arra, Aki Van, akihez Visky úgy fordul oda, úgy szól, „mint ember / beszél barátjával”. Ebből a folyamatos dialógusból teremt poétikát a költői invenció, és ennek a verbalizálható kapcsolatnak a (naplóként) rögzítésére íródik tovább az egyetlen könyv.

Mert a *Nevezd csak szeretetnek* a 2008-as verskötet, a *Gyáva embert szeretsz* továbbírása – és nem elsősorban a paratextuális utalások okán. Bár a címekben megmutatkozó közös elemek (a megszólítás formulájának beszélőpozíciót kijelölő jelenléte, a „szeretet” szó beemelése) lényegi összefüggéseket érintenek, és a második mottószöveg („Hogy ugyanazt írjam nektek / nem szégyenlem...” Fil 1,3) is irányítja az olvasói figyelmet, a kötetek szövegeinek egymáshoz kapcsolódása mindenekelőtt az emberi-költői attitűdből következik. A „mint ember beszél barátjával” hasonlat a *Gyáva embert szeretsz* Mózes alakját az édesapáéval egybeíró verséből való (*A kivonulás könyve*), és a két ikonikus figurára vonatkozik, de a beszédmódra utaló megállapítás a szerző gondolkodásának és poétikájának egyik legsajátosabb vonására mutat. Visky számára a Biblia nem egy, a kanonizációval lezárt szöveggyűjtemény – ha mégoly szent szövegekről van is szó –, hanem működés, ami a mindenkori jelen értelmezési kísérletei útján lehetséges. Olvasása számára létforma: élete beleolvassa magát a Bibliába, az Írás szavai pedig a mindennapi cselekvésekben realizálódnak, nyerik el jelentésüket, s miközben a világ értelmezésének lehetőségét adják, állandó vitában is áll velük. Mert a kötetben hivatkozott *Prédikátor könyve* szerint nincs új a nap alatt, az ember szerelem-, gyász-, személyes és egyetemes traumatapasztalatai (hogy csak a legfontosabb kérdéseket említsük) folytonos újradefiniálást követelnek. A hit mint egzisztenciális fogalom sem valami statikus állandó, ez is szüntelen

*Jelenkor Kiadó
Budapest, 2017
133 oldal, 1999 Ft*

működés, kiküzdött viszony, kemény harcok és kegyelmi állapotok, ellenállások és megadások folyamata – állandó feszültség, amelynek létmódja a tudatosan fenntartott (kikényszerített), folytonos dialógusban megnyilvánuló és alakuló istenkapcsolat.

Ennek az alakulásnak a pillanatnyi lenyomata az új verseskötet. Hogy hozzá a kérdések, a hiányok, a kétségek felől inkább lehet közelíteni, azt már az olvasás első pillanataiban jól mutatják olyan összekapcsolható utalások, mint a borítókép szikárságában is nagy erejű vizuális üzenet és a King Crimson–Dylan Thomas-móttó döbbenetes képesége. Ebru Sidar magányos szárnyaszegett arkangyala (élettelen, kiszáradt ágdarab) a fagyosan kék-ezüstös végtelen semmibe veszve, amelyben önnönmaga tükröződik. Hogyan is lehetne képes az Isten és ember közötti legfőbb közvetítő végezni a munkáját? Mintha a Röhrig Gézának ajánlott vers (*Mint a lovat*) semmibe vetett remény-fogalmának vagy a hiábavaló Betsabé-intelmek jeges Sehol-jának vizualizálódását látnánk. De nem csak ezért kockáztathatjuk meg, hogy a borító itt a könyv szövegtestének ikonja. A Sidar-fotó profán arkangyala a belátást is erősíti: az embernek magának kell a legkülönbözőbb módon provokálni a közvetlen, eleven kapcsolatot a Világ Urával. Ez történik megszólalástól megszólalásig versben, drámában és esszében is, mert Visky számára az írás – csakúgy, mint az Írással folytatott dialógus – a legszemélyesebb egzisztenciális tett.

A *Gyáva embert* szeretsz negyven könyvből (versből) álló gyűjteménye után a *Nevezd csak szeretetnek* felépítése is invenciózus kötetstruktúrát mutat: a szövegek tíz számozott fejezetbe rendeződnek, nagyon eltérő számban és terjedelemben. S bár tematikailag egyiket sem lehet címkézni – legfeljebb az arányok eltolódását és a *Jegyzetek* egyenértékű szövegegységként kezelését megállapítani –, bennük a szövegek láthatóan összetartoznak. Az egyetlen versből álló első fejezet (*Nem a saját*) sokat sejtetően rajzolja ki a kötet sajátos karakterét, egyfelől az istenkapcsolatra és a legintimebb emberi kapcsolatra, a szerelemre irányuló tematika egymásba íródását, másfelől ennek a költészetnek a hangért, a (fel)hangzásért kiáltó, partitúrajellegű természetét.

Az előző nyilván nem előzmény nélküli attribútuma Visky új kötetének. Elég csak olyan reprezentatív példákat említeni, mint a *Fejezetek a Szeretkezések könyvéből* sorozat, a *Határtalan első szó*, az *Ezt nézzük* vagy a kristálytisza, elemi kijelentésre épülő *Haszid*, amelynek dialógusa szerint Isten azért nem cseréli le az ő népét (és megfordítva), mert szerelmes. Eredője ennek is a Könyv, amelyet Visky továbbír, és amelyben annyi a szövetszerű utalás Isten és ember szerelmes viszonyára, hogy kommentálásának könyvtárnyi hagyománya van. Az Ótestamentum alapképe – Jahve mint a választott nép jegyese – hagyományozódik, és a házasság-metaforika (a jegyesség mint várakozás- és a menyegző mint beteljesülés-motívum) fontos jelölője lesz a Jézusban kötött új szövetségnek is (völegény: Mt 9,15; jegyes-völegény: Jn 3,27–29; menyegző: Jn 22,1–14; „eljegyeztelek titeket egy férfinak” 2Kor 11,2). Aminek az erősödése érzékelhető a kötetben, az az istentapasztalat és a szerelmi tapasztalat – sok helyen tökéletesen egymásba hatoló – a nyelv által egyszerre, egymásban értelmeződő jelenléte annak a belátására, hogy az ember számára az Istennel való kapcsolat a másik emberhez fűződő legmélyebb viszony érzéki valóságának kontextusában válhat igazán érthetővé. Ebben az összefüggésben törvényszerű az eszkatologikus dimenzió megnyílása a végső dolgokra, a halál, a pusztulás, a megváltás és megválthatóság nagy kérdéseire – ahogy azt az *Énekek éneke* versének képei érzékeltetik: „Tégy engem mintegy pecsétet a te szívedre, mintegy pecsétet a te karodra; mert erős a szeretet, mint a halál, kemény, mint a sír a buzgó szerelem; lángjai tűznek lángjai, az Úrnak lángjai.” (Én 8,6)

Ami Visky felfogását illeti a kérdéssel kapcsolatban, arról sokat mondanak 2009-es beszélgetős könyvének (*Mint aki látja a hangot – Visky Andrással beszélget Sipos Márta*) részletei: „...ha Isten a *vagyok*ban van, én ott vagyok a *legritkábban*. Leginkább a *volt*ban és a *lesz*ben vagyok. A *van*ban lenni: talán a szerelmi együttlét, a teljes feloldódás egymásban,

ez az átható katartikus élmény idézi fel legpontosabban a jelen időt [...]. A jelen idő nem emberi léptékű, megtapasztalása éppen ezért istenbizonyítékként is elfogadható.” (33., kiem. tőle.) Az új kötetben a Világ Urának hallgatását tematizáló *Születésnapunkra* című vers négykezet játszik Samuel Beckett-tel. Ebben a társszerző lélegzet után kapkodó versbeszédét (*Előre vaknyugatnak*) idéző aposztrofikus (alul)retorizáltságú monológban is ott a szerelmi vonatkozás. A megszólaló a pompás japánbirsben rejtőzködő néma Istentől sürget kinyilatkoztatást – mert annak folyamatosan meg kell történnie –, végig fenntartva azt a feszültséget, amelyet a „rólam mondd vagy magadról mondd” értelmezés egybeját-
szása eredményez. „...nem szerethető szerető: szólalj meg: Chaenomeles / speciosa: szó-
lalj meg: tövisek közt lakozó: mondd: hogy vagyok: / aki leszek: bekövetkezem: aki volt-
tam: izzó koponyák zsarnok / főbélője: ne hallgass: hallhatóan mondd: susogd csak: ehje
aser / ehje: mondd ki: [...] ugyanúgy mondd: hangjavesztett: ehje aser ehje: mindannyi-
szor / valahogy másképp: idegen bokor: te.” (73.)

Az első megszólítás (nem szerethető szerető) a kötetben következetesen végigvonuló (és nem csak a hangsúlyos II. fejezetben érvényesülő) szerelmi tematika specifikumára mutat rá: a férfi-nő kapcsolat itt többnyire a pusztulás távlatait is megnyitó „tiltott szerelem”-ként tételeződik („Ki ne vesztén el önmagát / (a születetlen, szótlan másikat) / a tiltott ölelésben?” – *Találkozás az angyallal*, 18.). Mintha a babilóniai Belsazar király történetét új-
raíró *Kr. e. vagy Kr. u.* című vers szövegszerűen nem, de immanensen jelen lévő halalos üzenetének (Mene, Mene, Tekel, Ufarszin!) harmadik szava vetülne rá: megmérettéttél és hűjával találtattál. A „tiltott”-ság felfogásában is folyamatosan egymást értelmezi a „Tóra törvényei által tiltott” és a világi, hétköznapi jelentés. Nem véletlenül értékelődik fel a könyvben a két bibliai király, Dávid és Salamon bonyolult, ellentmondásokkal teli alakja. Ők nem csupán kiváló költökként és bölcselökként – tehát a szó mestereiként – vannak jelen az utalásokban, a zsoltparaphrázisokban vagy a *Példabeszédek könyve*-, *Prédikátor köny-
ve*-átiratokban, hanem mindenekelőtt gyarló embereként, akik a bűn mélységeiből fel-
emelkedve tudták félni az Istent. Visky sajátos felfogására gondolva okulásokról és felis-
merésekről hozzátehetjük: „kerek / történetet hagyva hátra világos tanulással, amely
senkinek hasznára / nem volt, mióta világ a világ.” (55.) Dávid a szerelmi ámokfutó, aki
„hibátlan / fehér-márvány húsa sürgető // követelőzését nem bírja / kordában tartani
sehogyan / sem”, hiába az önkínzó költészete, hiába „a gondosan kitervelt bűnért // való
áldozat, az egészen / égő áldozat” (*Reggeli első szó*, 62–63.). Salamon – a Betsabé-intelmek
címe alapján (65.) – vakon megsokszorozza mind az apja, mind az anyja bűneit.

A *Szemügyre vettem minden művem*et a *Prédikátor könyve* 2. fejezetének vallomásos ala-
nyiságú paraphrázisaként talán a legmesszebbre jut az emberi-költői lemeztelenedés folya-
matában, reprezentatív példáját adva az Istenről és a szerelmes testről való beszéd szét-
szálazhatatlan egymásba íródásának. A szerelmi viszony legradikálisabb fordulatainak
(pótlékok keresése, felejtés, elfordulás) számbavételéből kibomló profán Kohelet (hiába-
való minden, ami nem Órá irányul) egyenértékűen kínálja fel a másik olvasási módot, a
személyes istenkapcsolat gyötrő kérdéseire vonatkozót (hiábavaló minden, ami nem az
Ó akarata szerint való). De ahogy a Visky-versekben soha, úgy itt sincs megnyugtató fel-
oldás: „Mert kihez forduljon az ember, aki látásod / nélkül semmisül meg? És kihez for-
duljak én, / aki érintésedtől telve nélküled érkezem az / örök emlékezés kietlen és pusztá
/ mennyországába?” (61.)

A *kivonulás könyve* (és az *Átkelés*) továbbírásaként értelmezhető *Mint a lovat* ugyanúgy
mozgatja egybe a különböző idősíkokban zajló exodusokat, mint előszövege. De itt a narratív
keretként szolgáló mózesi könyv („Átmentek a tengeren [...] // Te vitted át őket, / hajto-
gatták költőik, mint / a lovat vezetted őket, meg / sem botlanak”; „Vitték tovább a Nevet”),
valamint a család börtönből és kitelepítésből induló XX. századi szabadulástörténete
(„Átkeltek a Jordánon, / majd a megáradt Dunán, / átvonultak az előszobánkon is”) egy

váltással kiegészül a személyes narratívával, amelynek kibontásában éppúgy egybeíródik istentapasztalat és szerelemtapasztalat, mint a Salamon-átiratban. „Beteljesületlen szerelem / csatakos szalmája, szélfújta / jászol, füst és homok, / mint a lovat vezettél, / bizony meg sem botlottam, / csak mentem tovább, amíg / darabokra nem hulltak neved / parázsló betűi, amire az / ujjbegyek, az ajkak / és a hajnali fényben / összevegyülő hajszálok / emlékeznek egyedül.” (49–51.)

A szerelemnek a könyvben meghatározott kontextusában nemcsak hogy természetes módon van jelen a halál-gondolat („Halálos karjaidba vágytam / halálom átölelni.” – 19.; „Kitárult teste úgy fogad magába, mint frissen illatozó sírgödör.” – 41.), de vele az időhorizont is a végtelen felé nyit, a *Fölmerül még az arc* apokaliptikájára: „... fölbukik az idő sötét vizéből, / előtte emésztő tűz, körülötte szélvihar, / mélyvörös lángok és szikrák hirdetik // születését, megnyílik a büntudat / feneketlen méhe, utolsó ítélet, a / legutolsó mindig, amikor rád esik / az ismerős tekintet” (35.).

A lezáratlanságnak ez a paradoxona is az egyetlen könyv továbbírásának a metaforikáját hívja elő. Egyfelől abban az értelemben, hogy Visky gondolatrendszerében nincs lezárt kinyilatkoztatás, annak minden elemére újra és újra rá kell kérdezni, másfelől az ezt megvalósító nyelvi-esztétikai keretek vonatkozásában, amennyiben a két utolsó kötet szövegei egymással is dialógusban vannak, egymást is értelmezik. Mert ugyanaz az egzisztenciális tapasztalat formálja őket – az ég visszhangtalanságának, Isten tehetetlenségének érzékelése –, és ugyanazzal a meggyőződéssel állítják, hogy az újabb kinyilatkoztatást csak a legszemélyesebb kapcsolatok építésével lehet kikényszeríteni. A hang, amelyen a Hozzá vagy a Róla szóló beszéd artikulálódik, sokféle és sokszínű, de a pozíció, amelyből megnyilvánul, csaknem mindegyik szövegben rögzített. Ez a kölcsönösség és az egymásra utaltság: az emberé, akinek jogalapot a Másik megszólításához a törvény ad, miszerint a megkötött szövetség egyiként kötelezi mindkét felet.

„Te vagy hajlékunk nemzedékről nemzedékre, / Aki otthontalan vagy. / Hajlékod vagyunk nemzedékről nemzedékre, / Akik otthontalanok vagyunk.” (*Zsoltár Balassa Péter halálára*, 89.) Nem ez az egyetlen szöveghely, ami a tökéletes kölcsönösséget az antimetabolé diszkrétebb, a ragok megváltoztatásán alapuló retorikai alakzatával teszi nyilvánvalóvá (lásd 50. és 51.), de a beidézett 90. zsoltár, Mózes imája az élet mulandóságáról, a kötet istenszemléletének meghatározó vonására hívja fel a figyelmet. Ennek alapja az az örök konfliktus, ami Isten emberének szájából így hangzik: „Te visszatérted a halandót a porba”, Visky pedig az erőtlén hangzásában is erős alliterációval érzékeltet: „Hagyod halálba hullni a hajnali ébredést.” Ez az az alap, ami eltöröl minden távolságot ember és Isten között: a gyász személyes érintettségében a legprofánabb mozzanatok is a szakralitás dimenziójában értelmeződnek, és a kinyilatkoztatás legszentebb titkai is a profánba szállnak alá. Mindkét oldalon a veszteség feldolgozhatatlan tapasztalata, mindenki temet, Isten ugyanúgy (*Mózes temetése*), mint az ember, a fiú (*A bukás*). Folytatódik a gyászmunka a kortársakért, a barátokért (Borbély Szilárd, Balassa Péter), de mindenekelőtt a szülőkért.

Az édesapát már az előző kötet abban az összefüggésben látta, az „élettel betelt”-ek között, amelyben az Istennel járók, Ábrahám – Izsák – Hénoch – Jób neve jelzi az istenkapcsolat leírhatóságát (itt „Isten egyenes ági leszármazottja” – *Idős vagy?* 84.), és az édesanya, a „hetet szülő szeplőtelen” alakja is az evangéliumok nagy narratíváinak mozzanataiban válik jelentéssé. A *Nevezd csak szeretetnek* kötetben a szakralitás egyre erőteljesebben a legnagyobb emberi traumák kontextusában nyilvánul meg, olyanokéban, mint a haldoklás, a genocídiumok, a diktatúra vagy éppen a „semmiből jött szabadság” traumájának tapasztalata. Radikális szélsőségek között villódnak a képek, a végletekig vitt megoldások és paradoxonok váltják egymást. Mert ahogy bolond Zele harangozó mondja: „a legkönnyebb elhinni a halált / pedig azt sem lehetséges” (*A történet vége: a régi Isten* – 106.). Isten mint távozni készülő édesapa (a versben beszélő nagy és öreg Barátja) jelenik meg, és

testi tapasztalatként éli meg az elmúlás minden mozzanatát az utolsóig: „Tengermélyi felhők jönnek, szél fodrozza a hánykolódó hullámokat, hideg / veríték hull a néma mennyből.” (*Neved betűi, pixelek*, 15.) Ugyanakkor az édesapa, aki a Securitate ügynökei előtt a terített asztalnál felolvassa a „besúgók zsolttára”-nak („Mit dicsekszel gonoszságoddal, hatalomnak embere?... – 52. zsolttár) vonatkozó szakaszait, a legitim�atosabb szentséget éli át (és túl): „És amikor az első Szelához ért és / szünetet tartott az előírás szerint, úgy áll előttünk, mint / akit Isten lélegzete fojtogat, a másodiknál akkora csönd / áradt a szobába, mint két harangütés között, a legvégén / meg, amikor teljes valójával a Nevet – áldott legyen! – / szólította meg, mintha tűzből tért volna vissza, azon / csodálkozva maga is, hogy életben maradt, / visszatérhetett az övéi közé a Földre”. (*Két sírkőre. Szünetjel*, 87.)

Az ellentétes pólusok között fenntartott állandó feszültség a legnagyobb kérdésekhez történő radikális közelítésekhez vezet. Az utolsó, önmegszólító vers (*Kedves V.!*) szerint például Isten számonkérhető a személyesen megkötött szövetség értelmezését illetően, bizonyos helyzetekben pedig a megváltás iránya is megfordul. Visky Kertész Imrének ajánlja a *Kaddisban* talált történetmagra épített szövegét, *A fogadást*. Ennek hőse a jakabi levél örök érvényű üzenete alapján („mert bizony tiszta / és szeplő nélkül való istentisztelet / meglátogatni a foglyokat / az idegeneket / árvákat / és özvegyeket / az ő nyomorúságukban” – Jak 1,27) keresi fel társait nap mint nap Auschwitzban és osztja szét köztük fejadagját. Egyetlen cél vezérel: meggyőzni őket arról, hogy az ember fejére kötött újabb fogadásban – mint ahogy egykor Jób tette – nekik kell megmenteniük Istent, a „szerencsétlen szerencsejátékost”: „Meg kell nyernünk a fogadást fiaim / ki kell szabadítanunk a Világ Urát / a reá hullott sötétségből / életben kell tartanunk őt” (117.). A másik póluson ott az ember, a drámafejezet-replikátum (a *Több gondom volt magával a testtel a Visszaszületés* című színpadi mű átemelt darabja) hőse, aki ugyan fizikai értelemben visszatért a koncentrációs táborok poklából, de egzisztenciálisan nem, képtelen az életre, mert jól tudja, nincs más rend, mint a tábori, „nincs honnan visszajönni, / és nincs hova visszamenni”: az életben lenni közel sem azonos az élnivel.

A szent és a vulgáris tökéletes egymásba íródása a diktatúrák kegyetlenségét és cinizmusát a szenvedéstörténeti hagyomány tartományaiban értelmező *A történet vége: a régi Isten* című vers. A két cselekményszálát (a gyerekkori emléket és bolond Zele emlékeit) kibontó hosszú szöveg, amelyet az ismétlések, kihagyások, elhallgatások és gyors váltások szerveznek, a balladák és az archaikus népi siratók műfaji jegyeit hozza játékba. A régi Isten halálát a bolond harangozó meséli el olyan nyelven, amely egyszerre építi a saját mentális világát és mutatja fel az elmondott történet iszonyatát: [a földi istenanyát] „föllocsolták / folytatták / elesett / föllocsolták / folytatták / elesett / nanánánánáná” (107.). Ebben a harmadik személyű elbeszélte monológban a keresztihalál és Mária fájdalmanak apokrif emlékezete misztériummá alakítja a véresen realizisztikus huszadik századi szenvedéstörténetet: az anya és a fiú gyötrelmei a passió szakrális terében válnak érzékelhetővé.

A balladaforma Visky András költészetének egy másik karakterisztikus vonására is ráirányítja a figyelmet: a nyelv hullámozásán alapuló szabadverseinek hangzós természetére. Ahogyan a lutheri hagyományban elsődlegességet élvezett a szóbeliség az ige értelmezésében, ahogyan a lelkesz édesapa hivatásában mércét jelentett az elhangzó beszéd minősége, úgy ennek a költészetnek is a hangoztatás, az előadás az elsődleges létmódja. Változatos partitúrák gyűjteménye a verseskönyv, arra várva, hogy megszólaltassák, mert a hangos artikuláció egy másfajta megértése a szövegnek. A versmondatok zenéje sokszor műfajokat idéz újra (a zsolttárét, a balladáét), vagy nagy formákat ír tovább. Mintha egy 21. századi *Énekek éneke* kezdődne például a következő sorokkal: „Zöld fényvel izzik fel neved a foltos képernyőn, a semmiből rakják / össze a betűket szabad pixelek, és máris fölrémlik soha meg nem érintett / arcod és tökéletes alakod, amelyet mintha régen fargott görög kövekről / mintáztak volna, / mielőtt egy halálra szánt delfin testébe helyez-

ték. // És hallom a hangot is, a semmihez nem hasonlított, hacsak a fiatal birséhez / nem, amikor a késő őszi, esőillatú szelet maga is fölkarvarja a kertben erős / karjaival.” (*Neved betűi, pixelek* – 14.)

De a hangzás értelemtulajdonító elsődlegességére figyelmeztet az a mód is, ahogyan Visky a központozás vagy a tördelés kérdését kezeli. Figyelmen kívül hagyja a konvenciókat, gyakran mindkettőt megfosztja hagyományos funkciójától (előfordul, hogy kizárólag kettőspontokkal vagy gondolatjelekkel tagol). Mechanikus szövegszerkesztési műveletek hozzák létre a szövegegységeket, tekintet nélkül a szövestek épségére. Az egyetlen lélegzetvételre írt *Ópium* című versből például lehetetlen is idézni az értelem megcsonkítása nélkül: „azon az éjszakán, amikor elá / rultad az apámat, ő vette az ópium / tapaszt és hálát adva a felső kar / jára helyezte, és nem mondott // semmi emlékeztetést az ő testé / ről, amely bizonyára tudtoddal / tört ezer darabra az elszabadult / rák csapásai alatt, és amitől azo // nnal megvált volna [...]” (74.)

Árulás, megváltás, bosszú, szeretet – megterhelt és elhasznált szavaink újraértése is tétje az Istennel folytatott dialógusnak. Nem véletlenül. A szó a Bibliában teremtő tettként tételeződik, amit Isten kimond, az létrejön, létezni kezd (Szent Ágoston). Ahogy az élet a logosz teremtő erejével kezdődött, és a világot Isten beszédeként értelmezhetjük, úgy szavaink értelmét a működés, a beteljesülés adhatja meg. A kötetcímadó mondat az Ascher Tamásnak ajánlott *József és testvérei* kontextusában így szerepel: „Mennek a gyilkosok, mennek / lefelé, egyenesen József kitárt / karjaiba, örök jövevények. / Csak a befogadó bosszú ment meg / attól, aki vagy, nevezd csak szeretetnek.” (53.) Visky alkatától mi sem áll távolabb, mint hogy kritika nélkül konvencionálisan elfogadott értelmet tulajdonítson szavaknak. Nem mondja meg, mit nevezünk szeretetnek. Csak emlékeztet. Nagy ősmintákra, amelyekben a szó az emberi gondolkodás koordinátaiban várható és az ésszel fel nem fogható isteni működés, a kegyelem egyidejű feszültségében vált tette, beteljesülése.